

Az akadálymentesítés és az akadálymentesség az utazói létezés dimenzióiban – két világ paradigmaváltó találkozása¹

Fundamental accessibility and technical accessibility in the dimensions of existence in travels – the meeting of two worlds leading to a paradigm shift

Szerzők: Farkas Jácint² – Raffay Zoltán³ – Dávid Lóránt Dénes⁴

Manapság egyre több tanulmány jelenik meg az akadálymentesítés és a turizmus közötti sokrétű kapcsolatáról, vagy legalábbis a turizmuskutatók már érdeklődést mutatnak az akadálymentesítés különböző aspektusainak vizsgálatára. Közismert ugyanakkor, hogy a szolgáltatóknak e tekintetben még mindig van hová fejlődniük. Szomorú, hogy az említett vizsgálatok gyakorlatilag teljesen elhanyagolják mind az akadálymentesség filozófiai szempontú meghatározását (szükségességét), így nyilvánvalóan a gyakorlatban való alkalmazhatóságát is, mind az empirikusan igazolható pozitív hatásait, holott ez a jó és önálló élményekben gazdag utazói lét megvalósulásának előfeltétele. Nagyon kevés szó esik az akadálymentesség és az akadálymentesítés filozófiai olvasatairól, ami a szerzők véleménye szerint a megfelelő akadálymentesítés megvalósításának előfeltétele.

More and more studies are published nowadays on the diverse relationship between accessibility and tourism – at least tourism researchers are showing interests in the examination of the different aspects of accessibility. Service providers, however, still have much room for development in this respect. It is sad the examinations mentioned practically totally neglect both the (need of the) definition of accessibility from a philosophical perspective, so evidently its applicability in practice, and its empirically justifiable positive impacts are not discussed, either, though in the authors' view it is a prerequisite for the realisation of traveller's life rich in good and independent experiences. Little is said about the philosophy of accessibility which, in the authors' opinion, is a prerequisite for the achieving adequate accessibility.

Kulcsszavak: filozófia, egzisztenciális fogyatékos-ság, funkcionális akadálymentesítés, technikai akadálymentesítés, akadálymentes turizmus.

Keywords: philosophy, existential disability, functional accessibility, technical accessibility, accessible tourism.

Vizsgálódásaink többek között arra irányulnak, hogy az akadálymentesítés sztenderd paradigmája kiegészüljön egy új szellemi dimenzióval, amely reményeik szerint egy újragondolt akadálymentesítési – feltételezve, hogy létezik tudományosan elfogadott keret e tevékenység esetében – és egy új akadálymentességi paradigma megszületéséhez vezet. Ennek a folyamatnak az első lépése az akadálymentesség fel- és beemelése a fogyatékos-ság szűk értelmezési tartományából a teljes létezés terébe, amelyben minden ember mozog és utazik,

1. Bevezetés

Úgy tűnik, hogy az akadálymentesítéshez való hozzáállás jelenleg a technikai megoldásokra korlátozódik a turizmusban (is) (GONDA 2021).

¹ Tanulmányunk a *Sustainability* 2022, 14, 3765. számában megjelent *Fundamental Accessibility and Technical Accessibility in Travels – The Encounter of Two Worlds Which Leads to a Paradigm Shift* c. tanulmány esszenciális mondanivalóját bemutató – rövidített és átdolgozott – magyar verzió. Az eredeti szöveg az alábbi internetes hivatkozáson keresztül érhető el: <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/7/3765>

² tudományos munkatárs, Budapesti Gazdasági Egyetem; tudományos munkatárs, Budapesti Corvinus Egyetem Corvinus Institute for Advanced Studies; tudományos munkatárs, CSFK Földrajztudományi Intézet; farkas.jacint@uni-bge.hu

³ egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem; raffayz@tk.pte.hu

⁴ egyetemi tanár, Neumann János Egyetem, david.lorant.denes@uni-neumann.hu

ezt a teret alapvető rendszerelemként értelmezve (FARKAS-PETYKÓ 2019, GONDA 2021).

Az eddig elvégzett kutatásaink két megközelítést követnek, mely alól ez a tanulmány sem kivétel. Az egyik fókuszpont a buddhista életfilozófia, amely a nyugati életbölcselet olvasatában hangsúlyosan a Pierre HADOT (2004) nevével fémjelzett filozófia mint életgyakorlat és közösségformáló erő szellemiségét integrálja a modern kutatás és vizsgálódás módszertanába, valamint a fejlődés hajtóerejeként mozgósítja és integrálja a kölcsönös segítségnyújtás filozófiai lényegét. A másik fókuszpont a meglévő normáknak leginkább megfelelő tudományos, empirikus kutatás: a tanulmány egy nemzetközi felmérés eredményeit elemezve rávilágít a fogyatékkal élő emberek – szociokulturális beágyazottságuktól szinte teljesen független – alapvető nézőpontjára, miszerint a válaszadók többsége határozottan elutasítja a rájuk szabott, ennek megfelelően diszkriminatív utazási megoldásokat. Hangsúlyozzuk, hogy vizsgálódásaink eredményei azt igazolják, az akadálymentesítésnek kétféle megközelítése van: az akadálymentesítés és az akadálymentesség. Az *akadálymentesítés* alatt a tárgyak és élmények elsősorban *fizikai* hozzáférhetővé tételét értjük, míg az *akadálymentesség* tágabb értelemben vonatkozik a hozzáférhetőség minden szempontból akadálymentes állapotára (MISKOLCZI et al. 2020). Tehát az akadálymentesítés ebben az értelemben az alapvető, *valódi* akadálymentesség elérésének eszköze. Azon alapvető emberi adottság és szellemi tevékenység köré épül, amelyről az akadálymentesítés, mint önálló cselekvés levált, mely azonban az akadálymentesség nélkül értelmezhetetlen. Tulajdonképpen egy kettévágott jelenségről van szó: az akadálymentesség létezését formáló mivoltából a modern ember és társadalom hasította ki az akadálymentesítést, mint kizárólag technikai, technológiai jellegű attitűdöt, ami nélkülözi a valódi akadálymentesség szellemi és gyakorlati esszenciáit.

2. A vizsgálat módszere

2.1. FILOZÓFIAI – FILOSZKÓPIKUS VIZSGÁLAT

Mindenekelőtt a sajátos filozófiai analitikáról: a vizsgálódás filozófikus jellegű, ami egyrészt a meglévő ismeretek alkalmazására, új kontextusba helyezésére, új kapcsolódási pontok felfedezésére, másrészt a gondolkodás és ezzel szorosan összefüggően a fogalmak újraértelmezésére, az alkotás folyamatjellegére utal, és végül felhívja a figyelmet mindezek ismételt újrafelfedezésének szükségességére (FARKAS 2020, 2021).

Thomas Kuhn fő művében, a *The Structure of Scientific Revolutions* (A tudományos forradalmak

szerkezet) című forradalmi könyvében (KUHN 2012), a teljesség igénye nélkül, az alapstruktúra következő változásait hangsúlyozza a paradigmaváltások kapcsán: definíció szerint a domináns kutatási irányok azok a modern kifejezéssel élve *mainstream* által elfogadott és használt keretek, amelyek meghatározzák egy adott tudományág-kutatás helyes perspektíváit és módszertanát. Paradigmaváltásra akkor kerül sor, amikor egy tudományos közösség domináns véleményformálói személyes attitűdjeikben és gondolkodásmódjukban, azaz elméleteikben és alkalmazott cselekvéseikben, a korábbiaktól jelentősen eltérő új fókuszpontokat határoznak meg, és a vizsgálódásoknak ez az új térképrendszere felváltja a korábbiakat.

Ezen rövid tudományfilozófiai és történeti kitekintés alapján kétségbe vonható a szerzők szándéka, miszerint ők maguk kívánnak paradigmaváltást előidézni, tudván, hogy a kuhni paradigmaváltás modellje leginkább időben és térben nagy távolságokra vonatkozik a tudományos élet berkein belül. A fő kutatási irányok és állítások megváltoztatása is alapfeltételként veszi figyelembe az adott tudományágban tevékenykedő és magát elitnek tekintő csoport kezdeti ellenállását, éppen ezért nevezhető forradalminak (FEYERABEND 2010).

A feyerabendi gondolatvilághoz kapcsolódva úgy látjuk, a kuhni tudományfilozófiai paradigma már a megalkotása és nyilvánossá válása pillanatában forradalmi változtatásokra szorult volna. Hiszen magától értetődőnek fogadja el az uralkodó paradigma meglétét, majd az azt leváltó tudományos struktúra mintegy magába olvasztja a leváltott gondolatvilág számára relevánsnak ítélt részleteit, és egy új domináns szemléletként az előző trónusára emeli, emelteti saját magát a tudományos közösséget meghatározó kutatók új-régi elitje által.

A paradigmákat e tanulmány keretei között releváns, de nem versengő, formalizált tudásgyűjtő és -elemző rendszereknek tekintjük, amelyek tudományfilozófiai alapokon (is) nyugszanak, és nem hierarchikusan kapcsolódnak egymáshoz, hanem egy-egy kutatási terület lehetséges vizsgálati módjaihoz igazodnak (LAKATOS–MUSGRAVE 1968, BÉKÉS 1997).

Úgy látjuk, önmagában sem az akadálymentesítés, sem az akadálymentesség nem vívta még ki magának az önállóság jogát egyetlen tudományterületen sem. Ez a fent említett két területre összpontosító fogyatékoságtudományra is igaz.

Megjegyezzük, hogy az eredeti, angol nyelvű tanulmány (FARKAS et al. 2022) második részében, amely egy – öt európai országban, kifejezetten a fogyatékkal élő emberek utazási szokásaira fókuszálva a *mainstream* kutatási módszertannal kompatibilis – kérdőíves felmérés eredményeinek

elemzésére koncentrálnak, kísérletet tettünk az akadálymentesség (a létezésben nincsenek szubsztanciális akadályok, illetve amelyek több ok és következmény együttállása következtében mégis fennállnak, azok együttműködéssel élhetővé, járhatóvá tehető) és az akadálymentesítés (ezt az ideális állapotot kizárólag technológiai kivitelezés mentén lehet megteremteni) filozófiai különbségeinek gyakorlati, elemezhető és (az utazástudományok által is) mérhető szempontjainak feltárására. Nem utolsósorban felhívjuk a figyelmet e különbségek túlnyomórészt negatív következményeire.

Tehát az akadálymentesítés és az akadálymentesség kettősében inkább paradigmateremtő szándékról beszélhetünk, amennyiben a paradigmákra reziliens keretrendszerekként tekintünk (SZÁNTÓ et al. 2020, GONDA 2021).

A dolgozat címében jelzett elmozdulás szükségessége azonban az ember filozófiai antropológiájának továbbgondolása szempontjából is nyilvánvaló. Több korábban megjelent tanulmányban (pl. FARKAS 2020) az ember jellegének részletesebb kidolgozását és technikai hozzáférhetőséget biztosító feltérképezését vetítettük előre. Az utazástudomány szempontjából mindkét filozófiai alapú fogalomkiterjesztés és megközelítés szinergikus, tekintettel arra, hogy a modern kori utazási magatartás és az erre épülő, élményszerzést elősegítőnek mondott akadálymentesítési horizont egyre inkább kutató területté válik mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban (GONDA 2021). Miután a Covid19 okozta pandémia extra időkeretet teremtett az eddigi vizsgálódási fókuszaink tágítására és elmélyítésére egyaránt, kijelenthetjük, hogy az akadálymentesség általunk használt és a kutatói közösség számára szélesebb körben alkalmazni javasolt értelmezési köre részben vagy egészben újraírhatja az ember, mint a létben utazó lény (HEIDEGGER 1982) és a térben élményeket szerezni kívánó *Homo sapiens sapiens*, kapcsolatát az általa uralni vélt természettel. A kiindulópont három gondolatmenet filozófiai értelmezési kereteinek rövid ismertetése. Ennek során figyelmet fordítottunk:

- az egzisztenciálfilozófiai megközelítésekre (GADAMER 1989, JASPERS 2003, HEIDEGGER 2006, BERGSON 2007), amelyek elsősorban a létélmény utazási dimenzióit írják le és alkalmazzák bölcséletükben implicit módon – ez az általunk preferált megközelítés (meg kell jegyezni, hogy nem tudtuk és nem is akartuk a nyugati filozófiák komplex antológiáját felvázolni, hiszen egy ilyen vállalkozás, becsléseink szerint, legalább három terjedelmesebb tanulmányt igényelne),
- az alkalmazott filozófiára (HADOT 2004, FEYERABEND 2010),

- és végül, de nem utolsósorban, a buddhista bölcsélet és életgyakorlat lényegére (DREYFUS 1997, FEHÉR 1997).

Mindhárom filozófiai megközelítés és az általunk bemutatott *bejárt* dimenziók explicit és implicit formában tartalmazzák mind az ember által létrehozott akadálymentesítés, mind az akadálymentesség fogalmának eredetileg szimbiózisban lévő organogramját.

HEIDEGGER (2006) *Lét és idő* című munkája Platón és Arisztotelész óta az európai filozófia egyik legfontosabb műve (BYUNG-CHUL 2020). Ez az alapvetően ontológiai megközelítésű, a létet felfedező útikönyv az ember és a lét viszonyát, mostani kifejezéssel élve, posztmetafizikai szintre pozicionálja, azaz a lét és a létező természetesnek vett kettősségét egyszerűen mesterségesnek tekinti. Úgy látjuk, Heidegger *A filozófia vége és a gondolkodás feladata* című esszéje (ZIAREK 2008) kifejezetten tartalmazza az utazás gyakorlatának ontológiai szükségszerűségét.

Minden tiszteletünkkel együtt kénytelenek vagyunk némiképpen vitába szállni Heidegger – legálabbis korai – következtetéseivel, illetve kiegészíteni azokat, mivel éppen a platóni filozófia egyik eredeti megállapításának elemzésével jutottunk arra a következtetésre, miszerint az ember utazói mivolta, ontológiai és ismeretelméleti szempontból egyszerre, önálló egzisztenciális alaptulajdonságként is igazolható.

A platóni filozófia androgün szemléletében megnyilvánuló szimbiotikus emberi képességek elvesztése mintegy predesztinálja az embert a létben való utazásra, a következő módon: az isteni harag által kettészakított egykori egyetlen egység tovább keresi társát, mintegy determinált módon utazóvá is kell ezáltal válnia (PLATÓN 1989). Természetesen a több ezer év alatt *kulturális hordalékok* formájában az eredeti képre *ráépült* a férfi-női dichotómia, mely nem fedi az eredeti filozófiai mondanivalót. Úgy látjuk, a HEGEL (1991) által is megfogalmazott szellemi és fizikai entitás-különbözőség kialakulására utalhat a görögök akadémiaalapító filozófusa.

Tulajdonképpen a fenti bekezdésben megfogalmazott hermeneutikai jellegű új értelmezés adása, bár kritikai jellegű Heideggerre nézve, mégis közvetlenül kapcsolódik a fekete-erdei filozófus bölcséleti útmutatásához, miszerint nem elégedhetünk meg azzal, hogy a szövegek üzeneteit pusztán újrafogalmazzuk, törekedni kell a forrásvidék újra és újra történő felfedezésére egy adott gondolatkör és fogalomrendszer értelmezése kapcsán (HEIDEGGER 2006).

Ennek nyomán, Heideggerhez, Jaspershez és Bergsonhoz hasonlóan, úgy értelmezzük a böl-

cselet gyakorlati és elméleti keretrendszerét, mint az ember természetmegismerő voltának szellemi maximáját. Ebben a gyakorlatorientált, általunk továbbfejlesztett és *filozófkópikusnak* nevezett (FARKAS 2021) módban a vizsgáló és a vizsgálat tárgya(i) nem különböznek egymástól, azaz az ontológia és az episztemológia valós különbsége éppúgy elképzelhetetlen, mint a fizikai világtól elválasztott metavilág létezése. A metafizika tehát egy olyan mesterséges, az eredeti forrástól alapvetően eltávolodott fogalom, amelynek újrafelfedezését és folyamatos újraértelmezését Heidegger nélkülözhetetlen hermeneutikai és életfeladatként határozta meg (GADAMER 1989). Megjegyezzük, hogy messze túlmutat e tanulmány keretein, hogy közelebről megvizsgáljuk Derrida dekonstrukcióról szóló gondolatait, amelyek véleményünk szerint közvetlenül kapcsolódnak az ürességfilozófia *follyamat lét* szemléletéhez (DERRIDA 1997).

Végül, de nem utolsósorban meg kell jegyeznünk, hogy az üresség szemléletén túl a gyakorló filozófus szoros kapcsolatot fedezhet fel Bergson és Deleuze filozófiai vizsgálódásaival is (DELEUZE–GUATTARI 1996). E nézet alapján az emberértelmezésünk szerint egyre távolabb kerül a fogalom az eredeti, azt éltető forrásaitól, és úgy tűnik, hogy elveszíti saját szellemi kiteljesedésének alapjait (BYUNG-CHUL 2020). A mi olvasatunkban ez azt is jelenti, hogy a technikaközpontú fejlődési boom epicentruma az eredetileg a természetet otthonának és vele egyenrangúnak tekintő embert kiszakította az eredeti közegéből, azaz az alapkarakteréhez tartozó akadálymentességi törekvések akadálymentesítési törekvésekké redukálódtak. Ráadásul az akadálymentesítőnek tekintett létkörnyezet-átalakítások turbulens módon már-már leküzdhetetlen akadályokat gördítettek a jelenlegi társadalmak elé.

Az egzisztenciálfilozófia fősodrába visszatérve óhatatlanul a heideggeri kézhez álló és kéznél lévő ember és eszköz viszony igencsak plasztikus képei tűnnek föl az akadálymentesség és az akadálymentesítés most körvonalazódó bölcséleti horizontján (MAROSÁN 2004). Röviden összefoglalva, ami kézhez áll, az az emberi kéz által alkotott és az emberi szellem által működtetett eszköz, így kvázi az alkotó felső végtagjának természetes meghosszabbítása. Ezt nevezzük a továbbiakban *organikus eszköznek*. Ami kéznél van, az ennek az ellentéte: pusztán egy technikai eszköz, ami bár az ember rendelkezésére áll, de bölcséleti értelemben mentes az emberi szellem létmegvilágító képességétől. Elidegenedett tárgyak halmaza vesz körül bennünket, melyek funkcionálisan ugyan a kényelmünket szolgálják, de egyre nagyobb számban halott eszközök tömkelegével szegélyezik a fenntarthatóság-

ra áhító és emberségfejtésben szenvedő fajunk útjait (KOLAKOWSKI 1991, FARKAS 2021).

Határozott meggyőződésünk, hogy a társadalmakba mélyen beszűrődő utazási kényszer a kézhez állóság és a kéznél lévőség filozófiai tengelyére is rávetíthető (JÁSZBERÉNYI–PÁLFALVI 2006, JÁSZBERÉNYI–KOTOSZ 2009). MICHALKÓ (2010) az utazás boldogító jellegét elemző könyvében implicit módon utal a burkolt különbségre, amikor azt mondja, hogy maga az utazás önmagában nem feltétlenül tartalmaz boldogító elemeket. Ezek akkor jelennek meg, mintegy kézhez állóként – integráns, emocionális és intellektuális tartalmú, inspiráló élményként –, ha az utazók elkötelezettek és képessé válnak ezen készségek elsajátítására és az önmegvalósításra.

Mindezek alapján nyilvánvalóan úgy tekintünk a napjainkra újra egyre jellemzőbbé váló tömeges utazások megvalósulására, mint a létfelfedezést elsívárosító tömegjelenségre, egy fogyasztásgenerátor által akadálymentesített kéznél lévő tucateszközre.

Az akadálymentesítés egyre erősödő divatja – talán nem túlzás kijelenteni – exponenciálisan megnöveli az akadályok számát a létkörnyezetünkben, mintegy antianyagként hat az ember fizikai terében, vagyis meghódítandó, uralni vágyott tárgyként tekint mind az ember környezetére, mind magára az akadálymentesítésre igényt tartó emberre.

Úgy látjuk, hogy az előzőekben jelzett akadálymentességi paradigma megalkotása nagymértékben hozzájárul(hat) a posztmodern tárgyasítási maximák (BYUNG-CHUL 2020) felszámolásához, mégpedig a következő módon: az ember, mint természeténél fogva közösségi lény, az akadályokra nem feltétlenül úgy kell tekintsen, mint a létét béklyóba kötő, éppen ezért felszámolandó gátakra, hanem lehetőségekként is azonosíthatja azokat (TÖNNIES 1999). Lehetőség a szó szellemi és fizikai értelmében, hiszen az akadályok megértése által fejlődik az együttműködési képesség, vagyis a szocialitás, illetve az egyéni képességek, azaz az individualitás. Az akadályok, bölcséleti értelmezésünkben, egyszerre hordozzák a potencialitás és az aktualitás erőit, így tulajdonképpen a lét és a létezés ürességtermészetének mementóivá is válhatnak (FEHÉR 1997, FARKAS 2021).

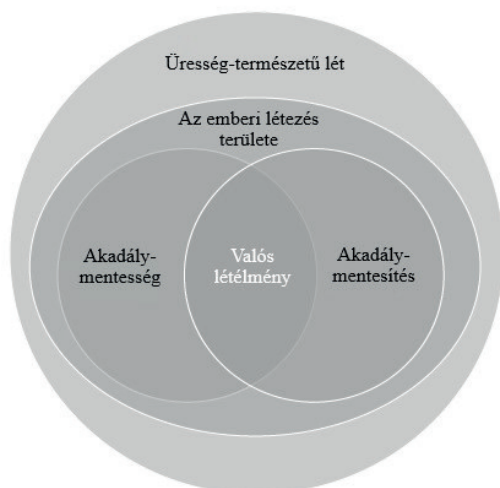
Az *ürességet* vizsgáló filozófiai iskola – és annak alapítója, a Kr. u. 2. században Indiában élt gondolkodó Nágárdzsuna –, a nálandai egyetem első apátja az ürességfilozófia megalkotója. A tan követők ma is a második Buddhaként tisztelik, a *buddhista középút* filozófiájának (*madhjamaka*) első mestereként. Az ürességtan filozófiai iskolája szerint a dolgok csak egymást feltételezve – *follyamat-*

ként – létezhetnek. Ezért semmi sem áll meg önmagában, ilyen értelemben a dolgok természete az üresség (WHITEHEAD 1979, FEHÉR 1997).

Mindezek alapján már körvonalazódik, hogy miért kell beszélünk az akadálymentesség és tulajdonképpen az akadálymentesítés viszonylatában is egy új paradigma kialakításáról (1. ábra). Az akadálymentesség most formálódó paradigmája alapvetően azt a célt szolgálja, hogy az ember, mint egzisztenciálisan fogyatékos lény úgy tekintsen önmagára és az általa alkotott közösségekre, nem utolsó sorban pedig a szintén általa alkotott technológiai civilizációra, mint a Homo sapiens fejlődését lehetővé tevő feltételekre (HARARI 2014).

1. ábra

Az emberi lét akadálymentességi jellege

Forrás: saját szerkesztés

Az akadálymentesség ebben az értelmezési tartományban a szellemi felfedezések kiapadhatatlan tárháza. Továbbá a napjainkra egyre nyilvánvalóbbá váló emberségfelejtés (FARKAS 2021) egyik lehetséges ellenszerévé is válhat, ugyanis explicit módon figyelmeztet bennünket a szellem frissen tartásának szükségességére, így az akadályok képződésének és feltérképezésének soha nem szűnő mivoltára. Napjainkra ez a tevékenység az egyre szűkülő, Feyerabend szavaival élve a *szektásodó* tudományos körökben mozgó emberek *játéktérévé* vált (FEYERABEND 2010). Véleményünk szerint az akadálymentesítés önmagában álló technológiai paradigma, hiszen például egy indukciós hurok előállítását túlmutat a mindennapi ember ismereteinek körén, ami önmagában még nem lenne probléma, ha megmaradna kézhez álló eszközként, vagyis a használata az erre igényt tartó emberek

számára természetesen hozzáférhetővé válna, és az erre igényt nem tartók magától értetődőnek tekintenek, hogy erre nem a specialitás, hanem az emberi természetben meglévő változatosság okán sok embernek szüksége van (KATONA 2014).

Mint látható, továbbra sem a technológiai fejlődés által nyújtott eszközök felett törünk pálcát, mint inkább az elidegenedés marxi és heideggeri paradigmái mentén vázoljuk fel a lehetséges pozitív irányú társadalmi és személyes kitörési pontok – közel sem teljes – hálózatát. Az utazás világában használt akadálymentesítési terminológiák és gyakorlatok megerősítik állításainkat, vagyis maga az utazás, mint az akadálymentesítés technológiájának egyik kapitalista terméke, elsősorban a profitmaximalizálás érdekében megvalósított környezet-átalakításokon keresztül igyekszik megteremteni a virtuális élmények – nem összekeverendő a VR technológiák egyre szélesebb körű elterjedésével – lehetőségét, azonban az esetek többségében az érintettek, a hozzátartozók és a segítők élményvilága, legkevésbé az adott kultúra megismerése által gazdagodik, mint inkább egyfajta túlélőtúrává válik. Természetesen vannak jó példák a valóban hozzáférhető utazási élmények vonatkozásában.

Visszakanyarodva az általunk felvázolni szándékozott paradigmák közötti viszonyra meggyezzük, hogy mind az akadálymentesítés és az akadálymentesség, mind az egzisztenciális fogyatékos és a szimbiotikus ember (FARKAS 2020) között meglévő viszony túlmutat a kuhni paradigmák közti óhatatlan rivalizáláson és dominanciaharcon. Mi a paradigmák közötti kommunikáció kreatív ereje mellett érvelünk, és ide tesszük le bölcseleti és kutatói voksunkat. Hermeneutikai és empirikus vizsgálódásaink eredményeinek vázlatos ismeretében az akadálymentesítés és az akadálymentesség sohasem volt tökéletesen szétválasztható egymástól.

HEGEL (1991) azt állítja, az ember elérheti a *szellemi lényé való nemesülés* állapotát, de ehhez – ezt már mi tesszük hozzá – sok egyéb mellett az is szükséges, hogy újra magáévá tegye az egzisztenciális emlékezés képességét. Sajnálatos módon a tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy mélységeiben kifejtjük az egzisztenciális emlékezés bölcseleti elágazásait, ezért önkorlátozó jelleggel a bergsoni emlékezéssel és intuícióval történő rövid összevetést vázoljuk. Az emlékezés és a felejtés párosa Bergson esetében többek között azt is megjeleníti, hogy az ember, mint önteremtő lény, miként tud ezekre támaszkodni létének sajátos útja során (BERGSON 2007). Ebből kiindulva úgy látjuk, indokolt bevezetni az *egzisztenciális emlékezés* fogalmát, mely tudatos és strukturált emlékkép használatot

jelent. Vagyis az ember képes az élettapasztalataiból leszűrt *emlékesszenciák* eltárolására, és az adott helyzetekben történő jelenbe beemelése által azok tapasztalati tartományainak aktualizálására. Ekképpen az emlékezés egy folyamatjellegű és ürességtermészetű képessé válik, válhat, hogy ezáltal egyfajta akadálymentességi belépőkapuként használjuk. A mindennapok során az emlékezés szinte mechanikus állapotba devalválódott, melynek utazási kontextusa a cybertérbe áramló tömémentelen mennyiségű digitális fénykép és videofelvétel révén mutatkozik meg (MICHALKÓ 2016).

Bergson ezt mintegy előre látva határozottan kiáll az emlékezés organikus és az embert építő jellege mellett, és ezt implementálja az intuícioról, mint legitim lét- és világmegismerési módról szóló értekezéseiben. A francia gondolkodó elismeri például az empirikus, kvázi logikai ismeretszerzési és rendszerezési módusok életképességét, de határozottan állást foglal az intuitív megismerés hatékonysága mellett, mi több, azt állítja, hogy ez hierarchikusan nem rendelődik alá a fentebb említett és a mai napig elsőszámúnak elismert kutatómódszertani struktúrának (BERGSON 2007).

Deleuze – aki Bergson kvázi szellemi örököseinek tekinthető – érdekes módon épp az utazás világával példálózik, amikor a két megközelítés közötti különbséget igyekszik szemléltetni. Úgy érvel, hogy egy város megismerése lehetséges a róla készült fényképek avagy festmények, illetőleg egy másik ember beszámolója alapján, azonban ezek közel sem adnak teljes képet, különösen nem az egyén szerves részévé váló tudati rajzolatot, melyből a fentebb említett emlékezésesszenciák is kialakulnak. A teljes, illetve teljesebb deleuze-i ismeret úgy tud realizálódni, ha valóban elutazunk a városba, és annak megismerésére rászánjuk a rendelkezésünkre álló idő maximumát. Megjegyezzük, a tömegturizmus emberhordáinak a desztinációkon végigrohanó hada éppen a valós ismeretszerzés ellen hat. Ugyanis Deleuze részletekbe menően alapos helyszínbejárást ír elő az utazó számára annak érdekében, hogy a már többször említett emlékezetesszenciák eljussanak és organikus módon beépülhessenek a tudatba (DELEUZE–GUATTARI 1996).

Bízunk abban, hogy e rövid bergsoni és deleuze-i bölcséleti idegenvezetés az ismeretszerzés világában érzékelteti az olvasóval egyrészt, hogy az intuíció nem egy ezoterikus, tudománytalan misztikum, másrészt egyre inkább kontúrossá teszi azt a keretrendszert, melynek centrumában az akadálymentesség és az akadálymentesítés paradigmája áll.

A mi értelmezésünk szerint az intuíció éppen ezért egyfajta emlékezőképesség-fejlesztés

és -használat, mely nem nélkülözi az empirikus vizsgálódások igényességét, ugyanakkor túlmutat azok merev, sok esetben még mindig pozitivistá határain, azaz teret enged a *teremtő fejlődésnek* (BERGSON 2007), amelynek mindig jellemeznie kell az emberi szellemet. Gondolunk itt arra, hogy az ember nem befejezett lény (JASPERS 2008, FARKAS 2020), ergo egzisztenciálisan fogyatékos entitásként arra kényszerül, hogy például az ismereteit valós módon és folyamatosan bővítse.

Nietzsche világlátását megidézve azt is mondhatjuk, az emberfeletti ember paradoxnak tűnő képe éppen ezen be nem fejezettség felismerésével rokonítható, ahogyan azon önámítással is negatív párhuzamba állítható, hogy az emberek lennének a *teremtés koronái*. Nietzsche Zarathustrája visszaérkezve a város főterére azt látja, hogy az emberek egy kifeszített kötelet bámulnak, amin előbb-utóbb fel fog tűnni a kötéláncos is. E kötélánc metafora akként is értelmezhető, hogy az ember egy nagyon vékony mezsgyén egyensúlyozva juthat el az állati létől az emberi létformáig, majd innen az emberfeletti emberig (NIETZSCHE 1978, 1992). Az emberfeletti ember a mi értelmezésünkben azt jelenti tehát, hogy birtokolja mindazon képességekhez vezető térképek megrajzolásának képességét, és ezzel együtt a rájuk való emlékezés módozatait is, amelyek a be nem fejezettségéből is adódó egzisztenciális fogyatékosági jellemzőkkel bíró létezelabirintusban történő eligazodást segítik.

Tehát az akadályok, melyek az egyén és az általa alkotott csoportok előtt állnak úgyis értelmezhetők, mint az egzisztenciális létezelabirintus alkotóelemei és (lét)feltételei. Ezért az akadálymentesítés tulajdonképpen úgy is értelmezhető – amennyiben arra továbbra is a jelenkori értelmezés szerint tekintünk –, mint a léten történő erőszaktevé, vagyis egy elidegenedett, kiüresedett és szellemtelen technikai világ életre hívója.

Az akadálymentesség szemlélete ezt az antihumánus létezelabirintust az emberi szellem megtermékenyítő erejével elkezdheti átalakítani, aminek következtében például az utazás világában megvalósuló akadálymentesítések élmény- és emlékgeneráló segítő eszközökké értékelődnek át (FARKAS–PETYKÓ 2019).

Egyetértünk tehát FEYERABEND-del (2010) abban, hogy a jelenkori tudomány fősodraban tapasztalható dogmatikus megközelítési módok még mindig akadályozzák a holisztikus szemléletű, nyitott, egymással kommunikáló és ürességtermészetű paradigmagenerálás megvalósulását.

Ezért a magunk szerény eszközeivel igyekszünk az akadálymentesség, az akadálymentesítés és az egzisztenciális fogyatékoság világi közötti kapcsolódási pontokat találni és az utazás tudo-

mányának ismeret- és eszközrendszerét segítségül hívva felhívni a figyelmet arra az óriási felelősségre, melyet személy szerint mindannyian viselünk a mindennapi életünk és nem utolsósorban a mára ennek szerves részévé vált utazásaink során (MICHALKÓ 2016).

Az üresség filozófiájának több ezer éves gyakorlati és elméleti eszköztára is hangsúlyozza ezekben az erőfeszítéseknek a hasznosságát az egyének és a közösségek számára egyaránt (DREYFUS 1997, FEHÉR 1997).

Vegyük figyelembe, hogy az akadálymentesség és az akadálymentesítés nemcsak elvi, hanem gyakorlati értelemben is öntermészet nélküli entitások. Ez azt jelenti, hogy egyik a másik nélkül nem létezik és nem működik. Továbbá számtalan olyan egyéb feltételbeli és oksági kritérium megvalósulása szükséges, miközben mindezek időleges fennállására és kölcsönhatására is szükség van, például egy egyszerű lift megtervezéséhez, kivitelezéséhez, működtetéséhez és használatához, amelyekbe bele sem gondolunk. Hiszen a bolt polcairól levett kenyér sem jelenik meg előttünk úgy, mint akadálymentességi szemléletű és ürességcentrumú cselekedet manifeszt „halmaza”.

Gondoljunk továbbá arra, hogy az ember a tér ürességét használja fel ahhoz, hogy lakóházakat (szálláshelyeket) építsen, amelyekben – egymást segítve – relatíve komfortosan tudja élni az életét, vagyis többek között megvédi a saját, törekeny fizikai testét (KROPOTKIN 1902), azaz akadálymentesít.

A fenti két, banálisan egyszerű példa megmutatja, hogy napjainkra – dominánsan – a nyugati világban élő emberek élete mennyire sablonossá és szellemtelenné vált (BYUNG-CHUL 2020). Az ürességet a legtöbb esetben a semmivel azonosítják, ami egy nihilista, antihumánus és ismerethiányból fakadó nézőpont. Ugyanez igaz, véleményünk szerint, az akadálymentesítés szükségessége és megvalósítása közötti összefüggésekre is.

Tapasztalataink és vizsgálódásaink alapján arra a meggyőződésre jutottunk, hogy egy rendkívül szofisztikált módon akadálymentesített szálláshely – amire sajnos igen kevés példát lehet találni, s ezen állításunkat empirikus kutatásunk eredményei is megerősítik – önmagában még nem generál sem vonzerőt (MICHALKÓ 2016), sem a szó bölcséleti vagy akár mindennapi értelmében vett élményesszencia-lelőhelyet. Az ezen dilemma feloldására javasolt akadálymentességi paradigma alkalmazása első hallásra csak elvi jelentőségűnek tűnik, azonban, ha az ürességtermészet mediális szemléletét implementáljuk, mint összekötő elemet az akadálymentesség és az akadálymentesítés között, világossá válik, hogy az elvi potenciálból

miként válik aktuálissá létezésünk e két, embertől elválaszthatatlan alapösszeteveje. Ezért az ember új, antropológiai orientációjú bölcséleti paradigmájának megalkotását, azaz a természeténél fogva akadálymentesítő és egzisztenciálisan fogyatékos lény karakterének feltérképezését és megismerését, elválaszthatatlannak tartjuk az akadálymentességtől.

Ahogy JASPERS (2008) megjegyezte, az ember az állatokhoz képest fogyatékos lénynak tekinthető, figyelembe véve fizikai gyengeségeit és korlátait. Az ember azonban képessé vált arra, hogy felismerje saját tökéletlenségeit, és ezek kompenzálására rendkívül változatos, a természettől sem idegen módokat találjon a csoportos kiteljesedési lehetőségeinek kiaknázására (HEIDEGGER 1982, NIETZSCHE 1992, GARFIELD 1995).

Ez az eredeti, az akadálymentességet is szintetizáló szellemi képesség és érettség napjainkra például az akadálymentességi beruházások – zömében tőkeorientált – megvalósításává degradálódott, ami véleményünk szerint az egzisztenciális fogyatékoság egyik kézzelfogható bizonyítékaként és kísérőjelenségeként értelmezhető.

2.2. EGY NEMZETKÖZI EMPIRIKUS KUTATÁS ALAPVONALAI

A fent említett háromdimenziós filozófiai megközelítés és az empirikus kutatás egyedi megközelítéssel és módszertan alkalmazásával született eredményeinek együttes, egymást kölcsönösen erősítő bemutatását a speciális felmérés indokolja. A projekt fontos küldetése volt, hogy az érintettek által szolgáltatott információkból leszűrjünk, valós igényekre épüljön a szakértői segítségnyújtás módszertana és képzési anyaga (ezt a turisztikai szolgáltatások akadálymentesítésre irányuló és ilyen szemléletű fejlesztéseiben is abszolút prioritásként kell kezelni), amelyet a projekt végeredményeként kell kidolgozni. Ezért a kutatás fontos részét képezte a fogyatékkal élő emberek körében végzett kérdőíves felmérés, mely többek között a funkcionális fogyatékosággal élők utazással kapcsolatos speciális igényeire és az érintett utazók személyes tapasztalataira és élményvilágaira fókuszált (részletesen ld. FARKAS et al. 2022 empirikus fejezetében). A felmérés célja olyan információk gyűjtése volt, amelyek lehetővé teszik a kutatók számára, hogy három fő területen vonjanak le következtetéseket:

- a fogyatékkal élő emberek utazási és fogyasztási szokásai utazásaik során;
- a fogyatékkal élő emberek véleménye az akadálymentesség helyzetéről a turizmusban;
- a turisztikai tevékenység hatása a célcsoport szubjektív boldogságérzetére, életminőségére,

valamint ezek szerepe az élményszerzés, a megélés és az emlékezés dimenzióiban.

Ezen megállapításainkat alátámasztja a már említett nemzetközi projekt keretében, Magyarország mellett négy másik, az európai turizmusban jelentős pozícióval rendelkező ország (Németország, Horvátország, Spanyolország és Olaszország) fogyasztókkal élő utazóinak megkérdezésével és közvetlen bevonásával zajlott kérdőíves felmérés eredményeinek kiértékelése is. A több száz választ elemezve feltrékeztük például, hogy a fogyasztóssággal élő emberek milyen problémákkal szembesülnek az utazásaik során, milyen tényezők akadályozzák turisztikai tevékenységeiket, milyenek az utazási szokásaik, illetve hogy milyen az adott társadalmak hozzáállása a funkcionális fogyasztósságokkal élő emberekhez és a jelenlegi állapotokhoz. Ezzel igyekeztünk hozzájárulni az akadálymentesítés és az akadálymentesség összefüggő meglétének (?), valamint e speciális, az átlagnál érzékenyebb szegmens utazási preferenciáinak és problémáinak megismeréséhez. Cél volt az is, hogy jobban megismerjük a funkcionális fogyasztókkal nem élők utazási szokásaitól való esetleges eltéréseket, és felderítsük azokat a megoldási lehetőségeket, amelyekkel ez a speciális célcsoport utazásai során találkozhat (FARKAS et al. 2022).

3. Következtetések

A tanulmányt kettős céllal dolgoztuk ki. Az egyik az akadálymentesség és az akadálymentesítés közötti különbségek és hasonlóságok feltárása, a másik e két különböző emberi tevékenység bölcséleti jellegű fogalomeredetének feltárása és meghatározása volt, a paradoxnak is nevezhető különbségek és szinergiák mentén. Emellett egy tudományos párbeszédet is szeretnénk elindítani a témában, a lehető legmagasabb szakmai szinten.

Úgy véljük, sikerült meghatározni a közös pontokat az egzisztenciális fogyasztósság alapjait jelentő bölcséleti utak és útelágazások, úgy mint a filozófiai antropológia, az egzisztenciális filozófia és a buddhista ürességfilozófia, stb., valamint az empirikus – ebben az esetben az utazástudomány segítségével kidolgozott és megvalósult – kutatások, koordinátarendszerében.

Az általunk kidolgozott, kiterjesztett és újragondolt hermeneutikai elemzési módszer, az úgynevezett filozófikus vizsgálódás, sokszorosan kiállta az idő és a tudományosság próbáját (FARKAS-PETTYKÓ 2019, FARKAS 2020). Reméljük, ez érvényes az utazástudományra is, ami szerzői szándékunk szerint a filozófiai vizsgálódásunk empirikus hordozója. Bízunk abban, hogy a dinamikus fej-

lődő fiatal tudományág az eddigieknél is nagyobb lendületet kap, és megerősödik e sajátos vizsgálati mód megállapításai és az abból levonható következtetések által. Nem utolsósorban úgy látjuk, a tanulmány hozzájárulhat a filozófiai vizsgálódások kutatási módszertanának elismeréséhez, jelen esetben tehát az akadálymentesítés paradigmájának újragondolásához és az akadálymentesség új paradigmaként való elfogadásához.

Ami az empirikus vizsgálat megállapításait illeti, a fogyasztókkal élő emberek utazási piaca egyelőre a turizmus egy igencsak kihasználatlan szegmense (FARKAS 2019). Több országban, így Magyarországon is számos tényező akadályozza a mozgásszervi rendellenességgel, látási, hallási, stb. problémákkal küzdők utazási lehetőségeit.

A tanulmány egy nemzetközi projekt keretében (Magyarországon, Horvátországban, Németországban, Olaszországban és Spanyolországban) végzett több száz fős kérdőíves felmérés eredményeire is utal, többek között a fogyasztókkal élők azon problémáira, amelyekkel utazásaik során szembesülnek, azokra a tényezőkre, amelyek akadályozzák őket turisztikai tevékenységeik gyakorlásában stb. A nemzetközi kutatás rámutat továbbá arra, hogy az attitűdök változása az utazások megvalósulásán keresztül milyen hatással van a fogyasztókkal élő emberek életminőségére, illetve a felvetett problémákra javasolt megoldások sokszínűségébe is bepillantást enged. E lehetséges megoldások egyik nagyon fontos eleme az akadálymentesítés technikai megoldásainak kiterjesztése a holisztikusabb akadálymentességi szemlélet irányába, melyhez azonban elengedhetetlenül szükséges az akadálymentesség új és nyitott paradigmájának interdiszciplináris meghatározása és elfogadása.

Felhasznált irodalom

- BÉKÉS V. (1997): *A Hiányzó Paradigma*. Latin Betűk Kiadó, Debrecen.
- BERGSON, H. (2007): *The Creative Mind. An Introduction to Metaphysics*. Dover Publications, Inc., Mineola, NY, USA.
- BYUNG-CHUL, H. (2020): *The Disappearance of Rituals: A Topology of the Present*. Polity Press: Cambridge, UK.
- DELEUZE, G. – GUATTARI, F. (1996): *What Is Philosophy?* Columbia University Press, New York, NY, USA.
- DERRIDA, J. (1997): *Of Grammatology*. Corrected ed. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD, USA.
- DREYFUS, G. B. (1997): *Recognizing Reality: Dharmakīrti's Philosophy and Its Tibetan Interpretations*. State University of New York Press, Albany, NY, USA.

- FARKAS J. (2019): Az akadálymentesítés primátusa a turisztikai termékfejlesztésben. In: Irimiás A. – Jászberényi M. – Michalkó G. (szerk.): *A turisztikai termékek innovatív fejlesztése*. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 146–156.
- FARKAS J. (2020): A szimbiotikus embertől az egzisztenciálisan fogyatékos emberig. *Educatio*. 29(3). pp. 479–486. <http://doi.org/10.1556/2063.29.2020.3.10>
- FARKAS J. (2021): *Az egzisztenciális fogyatékoságban rejlő kiteljesedési lehetőségek – betekintés a fogalom jelentésvilágába*. Doktori (PhD) értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
- FARKAS J. – PETYKÓ CS. (2019): Utazás az akadálymentesség, a fogyatékoság és a fenntarthatóság multidiszciplináris és bölcséleti dimenzióiba. *Turizmus Bulletin*. 19(4). pp. 13–22.
- FARKAS, J –RAFFAY, Z. – DÁVID, L. D. (2022): Fundamental Accessibility and Technical Accessibility in Travels – The Encounter of Two Worlds Which Leads to a Paradigm Shift. *Sustainability*. 14(7). 3765. <https://doi.org/10.3390/su14073765>
- FEHÉR J. (1997): *Nágárdzsuna, a Mahájána Buddhizmus Mestere*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest.
- FEYERABEND, P. (2010): *Against Method*. 4th ed. Verso Books, New York, NY, USA.
- GADAMER, H. G. (1989): *Truth and Method*. 2nd Revised Translation. Crossroad, New York, NY, USA.
- GARFIELD, J. (1995): *The Fundamental Wisdom of the Middle Way*. Nāgārjuna's Mūlamadhyamakakārikā. Translated and Commentary by Jay L. Garfield. Oxford University Press, New York, NY, USA; Oxford, UK.
- GONDA, T. (2021): Travelling habits of people with disabilities. *GeoJournal of Tourism and Geosites*. 37(3). pp. 844–850. DOI: 10.30892/gtg.37315-717
- HADOT, P. (2004): *What is Ancient Philosophy?* Harvard University Press, Cambridge, MA, USA.
- HARARI, J. N. (2014): *Sapiens. A Brief History of Humankind*; HarperCollins Publishers, New York, NY, USA.
- HEGEL, G. W. F. (1991): *Elements of the Philosophy of Right*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- HEIDEGGER, M. (1982): *On the Way to Language*. HarperCollins Publishers, New York, NY, USA.
- HEIDEGGER, M. (2006): *Sein und Zeit*. Niemeyer, Tübingen.
- JASPERS, K. (2003): *Way to Wisdom: An Introduction to Philosophy*. Yale University Press, New Haven, CT, USA.
- JASPERS, K. (2008): *Mi az Ember? – Filozófiai Gondolkodás Mindenkinnek*. Media Nova Kft., Budapest.
- JÁSZBERÉNYI M. – KOTOSZ B. (2009): Közlekedési szokások vizsgálata Budapest délnyugati agglomerációjában. *Statisztikai Szemle*. 87(2). pp. 166–190.
- JÁSZBERÉNYI M. – PÁLFALVI J. (2006): *Közlekedés a gazdaságban*. Aula Kiadó, Budapest.
- KATONA F. (2014): *Az Emberi kéz kultúrtörténete*. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest.
- KOLAKOWSKI, L. (1991): *Metaphysical Horror*. The University Chicago Press, Chicago, IL, USA.
- KROPOTKIN, P. A. (1902): *Mutual Aid: a Factor of Evolution*. McClure Phillips & Co., New York, NY, USA.
- KUHN, T. S. (2012): *The Structure of Scientific Revolutions*. 4th ed. The University of Chicago Press, London, UK.
- LAKATOS, I. – MUSGRAVE, A. (eds) (1968): *Problems in the Philosophy of Science. Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science London, 1965*. North-Holland, Amsterdam.
- MAROSÁN B. P. (2004): Variációk az élettörténetre. *Filozófiai Szemle*. 4. pp. 495–523.
- MICHALKÓ G. (2010): *Boldogító utazás*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- MICHALKÓ G. (2016): *Turizmológia*. Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest.
- MISKOLCZI, M. – JÁSZBERÉNYI, M. – MUNKÁCSY, A. – NAGY, D. (2020): Accessibility of major Central and Eastern European cities in Danube cruise tourism. *Deturope*. 12(3). pp. 133–150. DOI:10.32725/det.2020.025
- NIETZSCHE, F. (1978): *Thus Spoke Zarathustra*; Penguin Books, London, UK
- NIETZSCHE, F. (1992): *Ecce Homo: Wie Man Wird, Was Man Ist*. Penguin Books, London, UK.
- PLATÓN (1989): *Az állam*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- SZÁNTÓ, Z. O. – ACZÉL, P. – CSÁK, J. – SZABADHEGY, P. – MORGADO, N. – DELI, E. – SEBESTÉNY, J. – BÓDAY, P. (2020): *Social Futuring Index. Concept, Methodology and Full Report 2020*. Corvinus University of Budapest, Social Futuring Center, Budapest.
- TÖNNIES, F. (1999): *Community and Society*. Routledge, London, UK.
- WHITEHEAD, A. N. (1979): *Process and Reality*. The Free Press, New York, NY, USA.
- ZIAREK, K. (2008): The Return to Philosophy? Or: Heidegger and the Task of Thinking. *Journal of the British Society for Phenomenology*. 39(3). pp. 249–259. <https://doi.org/10.1080/00071773.2008.11006650>.